

Marko Crnkovič, ur.

Slovenska smer

Cankarjeva založba, 1996, Ljubljana

Mogoče se bo kdo od bralcev spomnil, da sem lansko leto (Delo, 17. junij, 1995) objavil daljši prikaz knjige *Slovenija po letu 1995*, ki jo je uredil Veljko Rus. Kolikor vem, je bila to edina izčrpnjša ocena te knjige, ki je bila zelo ambiciozno zastavljena in pisana v akademskem slogu. V svoji oceni sem opozoril na vrsto zanimivih ter za oblikovanje globalne razvojne strategije koristnih zamisli in analitičnih presoj. Po drugi strani sem bil kritičen do mnogih nedorečenih trditev, prehitrih posploševanj in premajhnega občutka za odtenke in "fine distinkcije". Avtorjem sem tudi očital, da niso imeli neke rdeče niti, ki bi povezovala njihova izvajanja. Ali, konkretno rečeno, manjkal je nek minimalni skupni imenovalec ali vsaj usmerjevalec diskusije (sam sem predlagal, da bi to bil koncept avtocentričnega razvoja na podlagi odprtosti), znotraj katerega bi avtorji soočali svoje zamisli.

Zdaj smo dobili novo knjigo; njen pobudnik Dimitrij Rupel že v prvem stavku omeni lansko knjigo in s to omembo tudi začne nov krog razprave. Pričakovali bi torej - tudi zato, ker so kar štirje avtorji Slovenske smeri sodelovali pri tej prvi knjigi - da je namen avtorjev oz. urednika, da še enkrat premislijo dileme in vprašanja, ki jih avtorjem v prvi knjigi ni uspelo obdelati na zadovoljiv način. Vendar je za slovenske razmere to preveč težavna in dolgačasna naloga. Zdi se, da je bolj privlačno, če se začnjenja na novo. To pa seveda pomeni, da se fond znanja in informacij, ki so ga ustvarili drugi, upošteva zgolj obrobno ali pa še to ne. Na žalost je pogosto tako. In naši avtorji so se kar držali tega recepta. Ne usi in ne v enaki meri. Ne bom se zdaj spuščal v psihologijo intelektualcev, res pa je, da je težko odgovoriti na vprašanje, kaj je bil pravzaprav namen te knjige. Njen urednik Marko Crnkovič omenja v uvodu, da jim ni šlo samo za zbiranje dejstev in idej o velikih temah in vizijah slovenske preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, temveč je v knjigo vgrajeno priporočilo, "kako s to pametjo sploh ravnati".

Za začetek pa vendarle nekaj podatkov. Knjiga je sestavljena iz treh delov; v prvem je objavljen prečiščen magnetofonski zapis debate, v kateri so udeleženci obdelali različne teme, od nacionalne zgodovine do vloge Cerkve, vključevanja v Evropsko unijo in političnega prostora pri nas. V drugem, osrednjem delu je osem avtorskih prispevkov, zadnji del pa vsebuje povzetek glavnih ugotovitev. Avtorji so se v glavnem odločili za esejistični pristop; v osrednjem delu je le malo podatkov (delna izjema je tu Mencingerjev članek), prav tako niso bile uporabljene metode oz. pristopi, ki se ponavadi uporabljajo pri obravnavah razvojnih opcij in trendov, recimo, SWOT analiza, metoda scenarijev, analiza koristi in stroškov ipd. Po svoje je to tudi razumljivo, saj skoraj nobeden od avtorjev ni specialist za razvojno ekonomiko, za sociološke teorije razvoja in modernizacije, za mednarodne odnose (in še posebej za Evropsko unijo), se pravi za lista področja, ki so pomembna za tematiko knjige. Vendar pa to ni kritika ali očitek, tudi na esejistični način se da

marsikaj povedati in seveda tudi priti do novih spoznanj. Po drugi strani pa so avtorji knjige osebnosti z visoko znanstveno reputacijo v okviru filozofije (Hribar, Žižek), sociologije (Rus, Svetlik, Rupel) prava (Ude), zgodovine (Vodopivec) ekonomije (Mencinger) in medicine (Keber). Med njimi so akademiki in ambasadorji znanosti, vsi (vključno z urednikom Crnkovičem) so znane javne osebnosti. Lahko bi rekli, da so se koncipiranja in pisanja knjige lotili kot "reflektirajoča elita" (gre za izraz, ki ga je uporabil nemški sociolog Schelsky).

Vsaj kar zadeva prvi del (diskusijo) - v nekem smislu pa tudi del avtorskih prispevkov - velja, da prevladujeta dva tematska poudarka. Prvi se nanaša na domače razmere, kjer so avtorji oz. diskutanti obravnavali zlasti vlogo Cerkve in religije v odnosu do države in civilne družbe. Drugi poudarek pa je namenjen mednarodnemu položaju Slovenije, posebej še povezovanju z Evropsko unijo. Prve teme so se lotili na izrazito polemičen način. Iz nekaterih zelo zaostrenih izjav in stališč se da razbrati, da Cerkev (RKC) s svojim dejanskim ali nameravanim ekspanzionizmom vzbuja pravo nočno moro. Tako Hribar pravi: "Zato vsaka nova zahteva po ponovnem pokristjanjevanju, na primer v obliki nove evangelizacije oziroma rekatolizacije, na nas deluje zastrašujoče. Strah nas je nasilja. Ne fizičnega, temveč duhovnega..." (str. 86). Te težnje Cerkve naj bi šle v smer cepitve duhov, v načrtno zavzemanje pozicij v civilni družbi. Po Rusovem mnenju, Cerkev forsira izrazito ideloško polarizacijo (komunizem - antikomunizem) in s tem zavira normalen razvoj in produktivno družbeno diferenciacijo (str. 34). Cerkev ima ne samo ambicijo postati arbiter v etičnih vprašanjih, temveč naj bi si prizadevala za popolno hegemonsko vlogo v družbi; gojila naj bi celo teokratične težnje. Predstavniki Cerkve in teologi (o njihovi intelektualni kompetenci so v knjigi, pa tudi denimo na zadnjem srečanju sociologov, izrečena zelo kritična mnenja) ne poznajo ali ne priznavajo sistemске urejenosti in kompleksnosti modernih družb. Padle so tudi ocene o možnosti klerofašizma, vendar so drugi temu pojmu oponirali v tem smislu, da je morda možen kleropopulizem. Prevladalo je vendarle mnenje, da za klerofašizem ni realne nevarnosti, kajti strankarska arena je bolj ali manj normalna, Krščansko-demokratska stranka pa se je odpovedala simbiozi s Cerkvijo.

Po mojem mnenju so nekateri strahovi v zvezi z novo vlogo Cerkve pretirani; na to vsaj implicitno opozarjata v diskusiji zlasti Crnkovič in Ude (Mencinger pa se te diskusije sploh ni udeležil, prav tako ne Svetlik). Vendar konflikt je tu, vprašanje je, kako ga razostriti oziroma kakoga spraviti v tako obliko, da se bo z njim dalo normalno živeti, če ga že ne moremo razrešiti. Drugo vprašanje je, kako globoko je zasidran ta neproduktivni konflikt. Ne bi si upal izreči sodbe o tem, vendar lahko nanizam nekaj dejstev: stopnja ideološke identifikacije s Cerkvijo kot institucijo pri tistih, ki se imajo za katoličane, je nizka; prevladuje selektiven odnos do dogem; ali, če se zadržimo na političnem planu, vlada, ki deluje kar solidno, je sestavljena iz dveh strank, ki (vsaj simbolno) predstavljata dvoje kulturnih okolij, urbano-sekularizirano in religiozno-tradicionalno. Kako torej preseči ekskluzivizem v javni razpravi? Eno od možnosti vidim v tem, da se v ta javni diskurz in dialog na različnih ravneh pritegne tudi teologe in katoliške intelektualce različnih usmeritev. Rupel popolnoma jasno pravi, da v normalnih družbah cerkveni in posvetni intelektualci skupaj iščejo odgovore na nove civilizaci-

jske izzive (str.82). Ena od takih priložnosti je bila zapravljena denimo na srečanju slovenskih sociologov, na katerem je bila v ospredju problematika religije in Cerkve. Zakaj ne bi v takšni diskusiji sodeloval kak sociološko ali filozofsko podkovan teolog? Ko sem na to opozoril, sem opazil nekakšen notranji odpor. Gre za "bojeviti ateizem", kot mi je prišepnil eden od kolegov (da ne nespোরazuma: tudi na drugi strani ne manjka nestrpnosti in bojevitosti)?

Drugi tematski poudarek je povezan z mednarodnimi razsežnostmi slovenske osamosvojitve, z vprašanjem, "kaj lahko majhen sistem (Slovenija) počne v velikem sistemu (Evropski uniji)". Autorji knjige do kakšnih novih spoznanj, vsaj po moji oceni, niso prišli, čeprav je treba reči, da so nekatera izvajanja zanimiva in zelo berljiva. Najprej bi rahlo polemiziral s tezo Petra Vodopivca, po kateri se, zgodovinsko gledano, struktura evropskih centrov in periferij ni bistveno spremenila (str. 55). Vzemimo primer Nemčije; Bavarska je bila v preteklosti najmanj razvita, pretežno pretežno agrarna regija, v zadnjih 15 letih pa je (skupaj z Baden-Wuerttembergom) vodilna v postindustrijski in visokotehnoški dejavnosti, nekdanj inovativni sever pa nazaduje. Ali primer Velike Britanije, ta že dolgo ni več v "špicu", prehitela jo je (po nekaterih relevantnih indikatorjih) celo Italija (če odmislimo Mezzogiorno); zunaj Evrope imamo azijske "male tigre" itd. V zgodovinsko usmerjeni sociologiji se zato govori o premikajočih se epicentrih modernosti. Na to moramo biti zelo pozorni, saj je od tega odvisna naša usoda.

Vprašanje odnosa center-periferija (provinca) glede na položaj Slovenije je bil v diskusiji oz. v prispevkih večkrat načet. Žižek - sklicujoč se na svoj teoretski prodor - meni, da nam ni treba biti nerodno glede tega; Dunaj ni kaj dosti več od Ljubljane, da o Trstu in Celovcu niti ne govorimo. Hribar poudarja duhovno svobodo (prostost), duhovitost in (filozofsko) ustvarjalnost. Prav gotovo je treba to ceniti, toda človek bi pričakoval malo več izdelanih premis za kulturno (in znanstveno) politiko. Glede vstopa v EU, autorji menijo, da je ta neizogiben, tudi zaželen, vendar dalj od metafor in parabol (Žižek o treh sinovih, ki so preorali njivo) ali od načelnih (samo)spraševanj v stilu "Rad bi vedel, kaj me čaka, če se odločim za ta korak", niso prišli. Vsi po vrsti poudarjajo izobraževanje, intelektualni kapital in elito znanja (vendar tu nekako zanemarijo tehnično inteligenco). Toda to so znane stvari (ki so bile v omenjeni lanski knjigi mnogo podrobneje obdelane). Edina dilema, ki se odprla je bila, ali hočemo res samo elito znanja (ki jo v svojem članku najbolj poudarja Keber, pa seveda tudi Rus) ali pa moramo (to je zdaj moja reinterpretacija) izboljšati tudi povprečje, priti do bolj kakovostnega (višjega) povprečja.

Zdaj pa k izzivu, ki ga je sprožil simpatični Mencingerjev cinizem, ki pa je včasih tudi nekoliko površen ali vsaj dvoumen. Gre za njegovo, trikrat zapisano in v nekem smislu fatalistično tezo (str. 51, str. 113, str. 160), "da mi ne odločamo niti o tem, kaj bomo proizvajali, niti o tem, kako bomo proizvajali". Jasno je, da v nekem odprtem, tržnem gospodarstvu niti proizvajalci niti država ne "odločajo" o tem, kaj bodo proizvajali; o tem odločajo povpraševanje in konjunkturni cikli. Prav tako vemo, da se ta gospodarstva ne morejo izogniti vdoru tujega kapitala in tehnologije. Ta vdor je celo zaželen. Postavlja pa se vprašanje, ali je ob teh neizogibnih procesih global-

izacije in transnacionalnih integracij možen minimalen, vendar lahko nad-
use pomemben maneverski prostor za avtonomno odločanje in selektivno
politiko na podjetniški ravni, še posebej pa na ravni ekonomske in industri-
jske politike (mislim, da v ta okvir lahko apliciramo Žižkovo tezo o tretji
poti med univerzalizmom in fundamentalizmom). Kot razumem
Mencingerja, on to zanika. Opozoril pa bi v tem kontekstu na primer Irske (ki
ima 3,6 milijona prebivalcev), kjer deluje posebna, v odnosu do vlade pre-
cej avtonomna agencija za industrijski razvoj (IDA). Ta se med drugim uk-
varja tudi s tujimi naložbami in v tem pogledu vodi selektivno politiko prite-
govanja tistih investicij, ki so v skladu z razvojnimi usmeritvami te dežele (o
tem je pred leti pisal Matija Rojec). Menim tudi, da je pretirana ocena, da
nas bodo multinacionalke kar pokupile, ko bodo zašle v recesijo, pa so-
cialne probleme prepustile slovenski državi (str. 50). To se bo zgodilo, če
se bomo obnašali neselektivno in brez strateškega premisleka. Pogled v
publikacijo World Investment Report pa tudi pove, da delež (neposrednih) tu-
jih investicij (bodisi v bruto domačem proizvodu, bruto investicijah, ali deležu
zaposlenih v podjetjih s tujim kapitalom) - Singapur je bolj izjemen primer -
ni tako velik (prevladujoč), kot sledi iz nekaterih Mencingerjevih izjav. Tako
denimo je v Irski, ki je pritegnila zelo veliko ("kakovostnega") tujega kapitala,
v podjetjih, ki so delno ali v celoti v lasti tujega kapitala, zaposleno 40%
delovne sile (podatek iz leta 1987).

Tu gre za uprašanje aktivne industrijske politike, na katero sem opozoril
v že omenjenem lanskem prikazu. Nekateri znani ekonomisti so do tega
precej zadržani in tudi Mencinger ni izjema (primerjaj str. 118). Dilema
država ali podjetniki je umetna; aktivna vključenost države ne pomeni nujno
nekompetentnost ali hierarhično odločanje; obstajajo namreč dosti bolj sub-
tilne metode regulacije in koordinacije. Brez industrijske politike pa po mo-
jem mnenju tudi socialno partnerstvo (neokorporativizem), o katerem
razpravlja Rus, ne more zaživeti. Češki primer je v tem pogledu nekoliko
preveč idealistično prikazan.

Na koncu moram seveda vsaj omeniti še druge prispevke oziroma teme.
Tako Svellik v svojem zelo koncizno napisanem besedilu opozarja na raz-
liko med centralizacijo in integracijo na primeru (ljubljske) univerze.
Ude pa govori, sicer bolj na načelni ravni, o pravni državi; pri tem pride na
koncu (str. 108) do ugotovitev, ki potrjujejo sociološke analize o kritičnem
položaju sodstva.

Moja ocena Slovenske smeri je ena od možnih; bralci in morebitne diskusi-
je in polemike pa naj opozorijo še na druge interpretacije in zorne kote.

Frane Adam